

Arvydas Anušauskas

Agentai smogikai: nusikaltimai, atsakomybė ir Lukašenkos premija (ištrauka iš knygos „Raudonasis teroras“)

1994 m. lapkričio 10 d. Lietuvos Respublikos generalinėje prokuratūroje buvo iškelta byla dėl agentų smogikų nusikalstamos veikos vykdant Lietuvos gyventojų genocidą sovietų okupacijos metais Lietuvoje. 2002 m. balandžio 23 d. išskirta baudžiamoji byla dėl agentų smogikų Markizo (taip dokumente – *aut. past.*) Bulatovo „Aido“, Juozo Bulkos „Bimbos“, Stasio Petravičiaus „Mažyčio“ (g. 1926, partizaninis slapyvardis Klajūnas), Kazio Bukausko „Gudo“ (partizaninis slapyvardis Seklys), Felikso Srėbaliaus „Tigro“, Juozo Miežio „Aro“, Prano Preikšaičio „Jūros“, Juozo Rimavičiaus „Aušros“ nusikalstamos veiklos. Nustatyta, kad jie 1952 m. veikė Utenos, Anykščių, Molėtų, Rokiškio, Ignalinos, Švenčionių, Varėnos rajonuose, Žemaitijoje.

2004 m. kovo 3 d. Ignalinos rajono apylinkės prokuroras Antanas Šakalis nutraukė ikiteisminį tyrimą dėl F. Srėbaliaus, J. Bulkos ir K. Bukausko „nesant pakankamai duomenų, pagrindžiančių šių asmenų kaltę dėl Lietuvos gyventojų genocido vykdymo“ (mat agentas smogikas „Tigras“ pasakė, kad specialiojoje grupėje tarnavo iki 1950 m., J. Bulka pareiškė, kad su MGB nieko bendro neturėjo, o K. Bukauskas tvirtino, kad tik buvo sulaikytas ir vėliau paleistas). Po dvejų metų, 2006 m. sausio mėn., naujasis Ignalinos rajono vyr. prokuroras Linas Latoža panaikino minėtą nutarimą ir atnaujino tyrimą dėl J. Bulkos, K. Bukausko ir F. Srėbaliaus vykdyto Lietuvos gyventojų genocido. 2007 m. buvo pradėtas atskiras ikiteisminis tyrimas dėl J. Bulkos, 2009 m. – dėl M. Bulatovo ir P. Preikšaičio veiklos.

Markelis Bulatovas (archyviniuose dokumentuose minimas kaip Markizas Fiofanovičius) g. 1927, nacių okupacijos metais šeima atsikėlė į Ukmergės apskr. Deltuvos vlsč. Nazariškių k. 1944–1946 m. tarnavo sovietinėje kariuomenėje, nuo 1947 m. pabaigos – Ukmergės MGB apskr. sribų būryje, 1948 m. – Panoterių vlsč. sribų būrio vado pavaduotojas, 1949 m. – Taujėnų vlsč. sribų būrio vado pavaduotojas, 1950 m. – Ukmergėje sribų būrio vado pavaduotojas. Į MGB mokyklą nebuvo priimtas. Nuo 1952 03 10 perkeltas į Vilnių, kur tapo agentu smogiku „Aidu“ (iki 1960 m.). Jam dalyvaujant likviduota apie 20 partizanų.

Lukašenkos premija agentui smogikui. J. Bulkai pagal BK 99 str. už akių pareikšti įtarimai dėl vienuolikos nusikalstamos veiklos epizodų. Iš surinktos medžiagos matyti, kad įtariamasis kaltas

mažiausiai dėl 56 žmonių (Lietuvos partizanų, jų ryšininkų ir civilių) žūties – juos su savo bendrais nušovė pats arba išdavė ir jie vėliau buvo sušaudyti. J. Bulka dirbo kunigu Baltarusijoje, Vitebsko srities Glubokojės r. Mosaro miestelyje. Ignalinos prokuratūra per Generalinę prokuratūrą kreipėsi dėl teisinės pagalbos į Baltarusijos generalinę prokuratūrą, tačiau gavo Baltarusijos generalinio prokuroro pavaduotojo A. Ivanovskio atsakymą: „Prašymo negalime patenkinti, nes jis prieštarauja pagrindiniams Baltarusijos įstatymams.“

Juozas Bulka (1925–2010), Vinco sūnus, gimė Utenos r. Ripaičių k. vidutinių valstiečių šeimoje. Į ginkluotą antisovietinį pogrindį įsitraukė 1944 m. Dirbo laiškiniu Kirdeikių pašte, buvo partizanų ryšininkas, vėliau ėjo Vytauto partizanų apygardos štabo įgaliotinio ryšiams pareigas, turėjo Skrajūno slapyvardį. 1951 m. pradžioje buvo suimtas ir užverbuotas. Agentūrinis slapyvardis „Bimba“. Su MGB bendradarbiavo iki 1961 m. 1953 m. J. Bulka Vilniuje gavo butą, dirbo Raudonojo Kryžiaus draugijoje, įkūrė blaivybės klubą „Šaltinis“. 1974–1982 m. dirbo Vilniaus elektros skaitiklių gamykloje, 1987 m. pasitraukė į Lenkiją, kur Voclaveke buvo išventintas kunigu. Paskui buvo išsiųstas į Kokšetau vietovę (Kazachija). Arkivyskupui Tadeušui Kondrusievičiui pakvietus, buvęs sovietų agentas smogikas, kuriam inkriminuojamas mažiausiai 56 žmonių sunaikinimas, Baltarusijoje, Glubokojės r. Udelovsko apyl. Mosaro miestelyje tapo Šv. Anos katalikų bažnyčios prelatu. Mosare sukūrė blaivybės zoną, kurioje draudžiama prekiauti alkoholiu. 2005 m. apdovanotas Baltarusijos prezidento premija „Už dvasinį atgimimą“, 2006 m. – Pranciškos Skorinos ordinu.

J. Bulkos išdavysčių pradžia buvo Labanoro girioje. Ikiteisminio tyrimo metu nustatyta 11 jo nusikalstamos veiklos epizodų, tačiau visi šie nusikaltimai taip ir liko neįvertinti dėl Baltarusijos jam suteikto „prieglobsčio“.

Agento smogiko Bulatovo aukos. Agentų smogikų paieška vyko toliau (istorikai agentus smogikus ir jų veiklą jau buvo aprašę 1993–1996 m.). 2007–2008 m. nustatyta, kad buvę agentai smogikai J. Miežis (1912–1989), K. Bukauskas, J. Rimavičius ir F. Strėbalius (1927–2007) jau mirę. 2008 m. Ignalinos prokuratūra prašė VSD nustatyti, kur gyvena agentas smogikas *Rudolf Otting* „Kirvis“ (g. 1927). VSD nustatė, kad jis gyvena Vokietijoje, o Vilniuje likusi dukra Margarita su juo ryšių nepalaiko. Tolesnių jo paieškos veiksnių nepavyko aptikti.

Buvo surasti archyviniai dokumentai, pagal kuriuos suformuluoti pagrindiniai kaltinimai M. Bulatovui:

1952 m. birželio 17–18 d. R. Ottingo „Kirvio“ vadovaujama grupė, apsimesdami partizanais (grupėje buvo M. Bulatovas, S. Petravičius, P. Preikšaitis, F. Srėbalius, J. Miežis, J. Bulka), Ignalinos r., netoli Kikutėlių k., Šiulgų miške susitiko su Vytauto apygardos Tigro rinktinės štabo žvalgybos viršininku K. Bukausku-Sekliu, Tigro rinktinės rajono vadu Vytautu Galatilčiu-Mikasiuku ir partizanų Zenonu Cicėnu-Makuliu. Pastarieji du buvo nužudyti, o K. Bukauskas suimtas.

1952 m. liepos 7 d. agentai smogikai M. Bulatovas, J. Bulka, K. Bukauskas, F. Srėbalius ir Alfonsas Radzevičius „Tarzanas“ Ignalinos r. netoli Viktorinos k. Didžiagirio miške suėmė Vytauto apygardos Tigro rinktinės Šilo būrio partizaną Joną Oškinį-Dysnaitį (g. 1911). 1952 m. lapkričio 13 d. Pabaltijo karinis tribunolas jį nuteisė mirties bausme ir 1953 m. sausio 12 d. J. Dysnaitis buvo sušaudytas. 1952 m. liepos 15–16 d. penki agentai smogikai Bulatovas, Radzevičius, Petravičius, Bukauskas ir Srėbalius Ignalinos r., netoli Šakališkės k., Burkoliškės miške susitiko su Gabrio Kirdeikio-Gabriuko būrio partizanais: G. Kirdeikiu, Julium Kliuku-Dagiliu, Pranu Pundžiu-Indėnu ir Leonu Šinkūnu-Kipšiuku. Visi partizanai buvo nužudyti: „1952 07 18 apie 4 valandą ryte visi atsigulė miegoti. Poste liko banditas „Dagilis“. Greitai „Antanas“ atsikėlė, pavaikščiojo ir pradėjo šnekėti apie litrą degtinės. Tai buvo grupės sutartinis ženklas. Po to visi pradėjo šaudyti automatais į banditus. Bet po pirmos serijos „Jūros“, „Dagio“ ir „Klajūno“ automatai užsikirto. Tuo metu dar vienas banditas atsistojo ir iššovęs kelis kartus pistoletu bandė pabėgti. Atsakomąją pistoletų ugnimi jis taip pat buvo nužudytas“. Pridengiant agentų smogikų operaciją buvo parengtas aktas, kuriame rašoma, jog miške per čekistinę-karinę operaciją buvo nukauti partizanai.

1953 m. balandžio 19 d. Švenčionių r., netoli Antanų k., miške trys agentai smogikai M. Bulatovas „Aidas“ (agentūriniuose pranešimuose minimas ir kaip Borisas), K. Bukauskas „Gudas“ ir Juozas Daktaravičius-Putinas („Juozas“) nužudė į susitikimą atėjusius partizanus: Vytauto apygardos Tigro rinktinės Adolfo Grigonio-Paberžio būrio partizaną Vaclovą Vaitiekėną-Barzdėną (g. 1911) ir Zenoną Puzoną-Tarzaną (g. 1930). Slepiant agentų smogikų surengtas žudynes buvo surašytas aktas, kuriame teigiama, kad partizanai žuvo per susišaudymą.

M. Bulatovui 2009 m. liepos 15 d. pateiktas kaltinimas dalyvavus nužudant aštuonis partizanus ir vieną suimant (šis partizanas vėliau nubaustas mirties bausme). Jis papasakojo, kad speciali grupė bazavosi Vilniuje, Jeruzalės rajone: „Vyresnysis buvo toks Rudolfas <...>. Pasakė, kad šios specialios grupės tikslas – kovoti su Lietuvos partizanais“. Kaltinamasis neigė dalyvavęs daugumoje epizodų, papasakojo tik apie 1953 m. vykdytą partizanų nužudymą: „Prieš susitikimą K. Bukauskas sakė, kad kai pokalbio metu jis nusiims kepurę, tai bus ženklas pradėti partizanų likvidavimą, t. y. jie turėjo tuomet šauti į tuos partizanus <...>. M. Bulatovas pakėlė savo automatą ir šovė. Tačiau jo automatas užsikirto. Tuo metu K. Bukauskas ir J. Daktaravičius nušovė tuos du

partizanus...“. Tik prieš savo mirtį buvęs agentas smogikas K. Bukauskas papasakojo, kaip buvo sulaikytas, kokiose operacijose dalyvavo kaip agentas smogikas iki 1957 metų (iš tikrųjų kaip agentas „Aidas“ jis su KGB bendradarbiavo iki 1960 m., gaudamas kas mėnesį po 1500 rublių).

2009 m. spalio 7 d. Vilniaus apygardos teismas pradėjo nagrinėti M. Bulatovo baudžiamąją bylą. Remiantis KGB archyve išlikusiais agentūriniais pranešimais buvo atskleista kaltinamojo veikla, jis kaltu prisipažino iš dalies. Kai bylos nagrinėjamas ėjo į pabaigą, advokatė iš Visagino Raimonda Nesterovienė pasakė ginamąją kalbą: „Sudėtingas pokaris vienaip ar kitaip palietė kiekvieną Lietuvos šeimą. Skaitant kaltinamąjį aktą bei baudžiamosios bylos medžiagą, taip ir nepalieka įspūdis, kad suaugę dvidešimtmečiai vyrai žaidžia kažkokius vaikiškus indėniškus žaidimus, pasivadinę pravardėmis „Kirvis“, „Mažylis“, „Jūra“, „Tigras“, „Aras“, „Bimba“, „Tarzanas“. „Tarzanas“ – tai Alfonsas Radzevičius, nes kitoje barikadų pusėje, tarp Lietuvos partizanų yra dar vienas „tarzanas“. Visi jie sovietų operatyvininkai ir pagal šiandieninę istorijos traktuotę kaltinamajame akte vadinami agentais smogikais. Jie buvo „blogiečiai“, juos galima palyginti su neigiamais Fenimoro Kuperio istorijų apie indėnus herojais, o štai žuvusieji „Mikasiukas“ ir „Makulis“ Šiulgių miške, Kukukėlių k., „Gabriukas“, „Dagilis“, „Indėnas“, „Kipšiukas“ Burkoliškės miške, prie Šakališkės k., „Barzdėnas“, „Tarzanas“ – Zenonas Puzinas arba apygardos partizanų vadas Bronius Kaltytis slapyvardžiu „Siaubas“ – štai šios pokario istorijos teigiami herojai ir nekaltos išdavikų ir smogikų aukos. Mes visi žinome, kad tikrovė buvo ne tokia romantiška, bet greičiau labai žiauri ir negailestinga, dažnai jos veikėjams nepalikdavusi racionalaus pasirinkimo. <...> Tai buvo pasienio zona, kur kaimą nuo kaimo skyrė kilometrai, kur kasnakt kaleno automatai, kur miškiniai baudė tuos, kurie ėjo su sovietais, o sribai naikino miško brolius, kur net partizanai gelbėdami kailį, persimesdavo tai į vieną, tai į kitą pusę, o be viso to šiame krašte siautėjo lenkų nacionalistų Armijos Krajovos būriai. Buvo ir apsimetėlių banditų, kurie prisidengdami tais ar kitais, tiesiog plėšikavo ir žudė. Tai kur, kokioje barikadų pusėje galėjo būti mano ginamasis M. Bulatovas, keturių klausių išsilavinimo jaunas vyras? Kažin ar jį būtų priėmę į savo gretas Lietuvos partizanai, ar jis turėjo tokį pasirinkimą, ar jį galima vadinti išdaviku?“ Advokatė neneigė savo ginamojo kaltės ir pateiktų kaip įrodymai archyvinių dokumentų: „Dėl savo ginamojo M. Bulatovo dalyvavimo šiose baudžiamosiose operacijose aplinkybių noriu pasakyti, kad mano ginamasis M. Bulatovas, kaip ir daugelis pokario jaunų žmonių, įsivėlė į sudėtingą pokario taip vadinamą klasių kovą, kovėsi sribų gretose prieš Lietuvos ginkluoto pasipriešinimo partizanus. <...> Baigdama noriu visiems priminti žinomo vaikų poeto Kosto Kubilinsko ir ilgamečio medicinos profesoriaus Juozo Markulio likimus. Jums jie tikriausiai žinomi. Bendra jiems tai, kad jie buvo sovietų žvalgybininkai ir dėl vienokių ar kitokių motyvų, pagal šiandienos teisę ir istorijos traktuotę, tapo kolaborantais ir tautos išdavikais <...>. Nors

tarp tų dviejų pusių ir negalima padėti lygybės ženkle, bet pokaris visus juos, ir nugalėtojus, ir tuos, kurie pralaimėjo, vienaip ar kitaip pavertė aukomis.“

Penki metai už devynis partizanus. 2010 m. birželio 11 d. teismas (teisėjai Sigita Vainauskienė, Jūratė Damanskienė ir Rišardas Skirtūnas) paskelbė nuosprendį: „Kaip nustatyta šioje byloje, kaltinamasis nuo 1952 m. kovo mėn. iki 1960 m. buvo sovietų okupacinės valdžios represinės struktūros – Lietuvos TSR Valstybės saugumo ministerijos (MGB) agentu smogiku. Šiuo laikotarpiu vykdė minėtos struktūros nurodymus naikinant Lietuvos partizanus. <...> Todėl visi trys epizodai kvalifikuotini kaip viena nusikalstama – dalyvavimo fiziškai sunaikinant Lietuvos gyventojus, priklausančius atskirai politinei pasipriešinimo sovietų okupacinei valdžiai grupės dalyvius Lietuvos partizanus, veikla. Kolegija daro išvadą, kad visuose nusikalstamos veiklos epizoduose M. Bulatovo veiksmai turi būti vertinami kaip bendra vykdytojo...“. Teismas už dalyvavimą sušaudant devynis partizanus skyrė 7 metų laisvės atėmimo bausmę, ją atliekant pataisos namuose. Nuteistas realia laisvės atėmimo bausme jis buvo paliktas laisvėje iki teismo nuosprendžio įsiteisėjimo genocido byloje. Teismo medicinos ekspertai nustatė, kad jis gali suvokti savo veiksmus ir neserga ligomis, kurios įtrauktos į sąrašą, dėl kurių galėtų būti atleistas nuo bausmės vykdymo.

Po skundų Lietuvos apeliaciniam teismui, 85 metų M. Bulatovui paskirta teismo medicinos ekspertizė. Apeliacinis teismas (teisėjai Elena Vainienė, Aloyzas Kruopys ir Linas Šiukšta) 2012 m. kreipėsi į Konstitucinį Teismą dėl BK 99 str. ir 95 str. – ar neprieštarauja konstituciniam teisinės valstybės principui. Pasak Apeliacinio teismo, „yra pagrindo manyti, kad išplėtus genocido nusikaltimo ribas ir kartu nustatčius tokios normos taikymo grįžtamąją galią bei senaties instituto netaikymą, gali būti pažeistas konstitucinis teisinės valstybės principas“ ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 str. 2 ir 4 dalyse įtvirtinta asmens, padariusio nusikaltimą, teisė, kad jo bylą teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir nešališkas teismas ir kad bausmė gali būti skiriama ar taikoma tik remiantis įstatymu.

Tik po Konstitucinio Teismo sprendimo, 2014 m. birželio 20 d. Apeliacinis teismas priėmė galutinį nuosprendį: „Nagrinėjamu atveju M. Bulatovo atlikti veiksmai prieš Lietuvos partizanus, jų fiziškas sunaikinimas vertinamas kaip siekis sunaikinti reikšmingą lietuvių tautos dalį, kurios sunaikinimas turėjo reikšmingos įtakos visos lietuvių tautos, kaip nacionalinės grupės, išlikimui, o tai tiek pagal visuotinas teisės normas, tiek pagal nacionalinę teisę yra pripažįstama genocidu“. Tačiau dėl teisės į bylos nagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką galimo pažeidimo, atsižvelgdamas į jo amžių (87 metai), sutrumpino paskirtą bausmę iki 5 metų laisvės atėmimo. Nuteistasis jau po dviejų savaičių buvo įkalintas Pravieniškių pataisos namų atvirojoje kolonijoje...